

3767 9
Д-Р ІЛІЯ ВИТАНОВИЧ

КОСТЬ ПАНЬКІВСЬКИЙ

ІДЕАЛІСТ ГРОМАДСЬКОЇ ПРАЦІ І ВІРИ
У ВЛАСНІ СИЛИ НАРОДУ

Видання Товариства Українських Кооператорів

НЬЮ-ІОРК 1954

Д-Р ІЛІЯ ВИТАНОВИЧ

КОСТЬ ПАНЬКІВСЬКИЙ

ІДЕАЛІСТ ГРОМАДСЬКОЇ ПРАЦІ І ВІРИ
У ВЛАСНІ СИЛИ НАРОДУ

(15. IV. 1855 — 16. XI. 1915)

diasporiana.org.ua

Видання Товариства Українських Кооператорів

НЬЮ-ЙОРК 1954

З друкарні „Свободи”, 81-83 Гренд Ст., Джерзі Ситі, Н. Дж.

ПРАКТИЧНИЙ ІДЕАЛІСТ

*"To live in hearts of those we leave behind, —
— 'tis not to die."*

Львів, Театинська 19, Інститут св. о. Николая; тогню 50 років тому. Передає нас в інші руки довголітній наш виховник і настоятель — „сивоволосий юнак” Кость Паньківський. Він то довгими роками старався вивести нас в люди, як zesних, працьовитих, моральних і в цілости відданих своєму народові громадян.

Читаю прекрасну працю д-ра Іллі Витановица, і базу, як вірно змальована в ній світла постать сл. п. Костя Паньківського. Базу Покійного наже живого і наже зую його слова, передані в книжці. Так Він до нас раз-у-раз промовляв в обідні пори, як тільки траплялася якась нагода до цього.

Чеснота і мораль та пошана до праці — були в Нього завжди на першому місці! А потім — ощадність. Не так то легко було дістати від Нього десять центів „на яблока” навіть з власного konta! Тільки тоді як прийжджав до Львова Український Театр „Бесіди”, сл. п. Паньківський не той ставав. Діставали „на театр” по 25 центів навіть ті, що ніякого konta не мали. Тоді можна було „купувати” що другий тиждень „Ботаніку” ги „Зоологію” і брати в Покійного за кожним разом навіть по три корони на ці підручники, хог Він добре знав, що ми їх не купимо, бо гроші підуть на театр. Яким ласкавим оком глядів Він на тих з нас, що за заощаджений гріш купували книжезки та складали „малі бібліотеки”, ги брались за переклади з німецького для наших газет, до зого особливо заохозував нас тоді сл. п. Іван Кривецький! Як перевірював Він кожної суботи в бібліотеці, які книжки зитаємо і ги взагалі зитаємо, як добирав нам цікаві оповідання, щоб виробити

в нас охоту до читання різників „Правди”, „Зорі”, повістей „Діла” і т. п.

Дивним дивом щойно з цієї книжки довідався я, що сл. п. Паньківського хотіли спровадити до Америки ще майже 70 років тому, саме тоді, коли погали тут так гарно розвиватися українські кооперативи. Був би Він їх тут цілком певно врятував, як погали занепадати через брак фахівців, бо їх зріст був понад сили молодих ідеалістів, що взялися за це діло з патріотизму. Але скільки був би тоді втратив Рідний Край!

Подивляти треба у сл. п. Паньківського теж і глибоке відгуктя американської демократії та розуміння її справжніх цінностей, себто, головно, суспільної рівності. Теж і про це згадує ця книжка, включно з заввагою Покійного, що „багато в нас про демократію говориться, але мало для неї робиться”.

Такими постантями, як сл. п. Кость Паньківський, наша нація останньої доби піднімалась вгору на всіх ділянках нашого життя. З праці та посвяти того покоління виросло те нове, що вже взялося за здійснення найвищих ідеалів української нації. В ньому знайшлися теж і „інститутники” сл. п. Костя Паньківського, як і його власні діти.

Д-р Лука Мишуга

ПОСТАТЬ КОСТЯ ПАНЬКІВСЬКОГО. — ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Довгі роки довоєнної доби постать Костя Паньківського була одною з найпопулярніших у провідних колах нашого громадянства не тільки в Галичині, але й на Великій Україні.

„Невеликий ростом, не надто міцного здоров'я, сивий як молоко, дідусь-добряга, з молодечим, бадьорим лицем, опановуючи притасну енергію, задивлений звичайно голу-бими, розміряними очима кудись у далечінь, наче безустанку снував любу думку про красу й силу рідного народу, повний віри в успіх його змагань і щастя. Обличчя його не покидала якась дивна туга за ідеалами; вона з нього переходила на других, що з ними він працював і маломовно ділився думками. На вулиці здалека можна було його пізнати по гарно мережаній, народній сорочці з книжками під пахою” — писав про нього в посмертній згадці довголітній приятель і співробітник Сергій Єфремов. (С. Єфремов — „De mortuis” — „Основа”, Вістник письменства, науки й громадського життя, кн. 3. — Одеса 1915 р.).

Нитки взаємин братів, розділених кордонами довгий час сходилися в руках Паньківського. З найвизначнішими діячами наддніпрянської України стояв в близьких зносинах, приймав їх у себе в часі їх побуту у Львові, відвідував їх, коли бував у Києві.

Не було найдалшої закутини української землі, куди би він не посилав книжок, не вишукував там людей, що їх можна було б прихилити до української культурної праці й національної ідеї. Листувалися з ним українці з цілого світу; на жаль, мало лишилося з того листування. Невеличка лише частина зберігалася в рукописному відділі НТШ у Львові, бо в 1914 р., як до Галичини вступали московські війська, багато спалено, щоб не дати ворогам приводу переслідувати тих, що з ним листувалися. Багато

пропало тому писаних слідів, що по них можна було б докладно списати історію його життя і праці.

Вдачею і громадською діяльністю він дуже схожий на тих західно-європейських апостолів суспільної справедливості, зокрема передвісників і перших піонерів кооперативного руху, як Кінг, Райфайзен, т. зв. християнські соціялісти й інші, що мали велику любов до людини, а добротинність була їх найбільшою пристрастю. Він, як і вони, від гуманітарної й чисто культурної діяльності доходить до переконання й віри в самоорганізацію й господарську самопомогу народу. Для поширення в нас кооперативної свідомості посвятив він багато свого життя, майна й щирої праці. Серед наших кооперативних діячів-піонерів відзначався він тим, що практичну роботу завжди одушевляв своїм глибоким, щирим ідеалізмом, як головну ціль кооперації вказував передовсім удосконалення людини, в кооперації бачив не лише кращу форму господарського поступу, але й школу індивідуальної і громадської моральності.

МОЛОДІСТЬ ТА ПОЧАТОК ГРОМАДСЬКОЇ РОБОТИ

Народився Кость Паньківський 15 квітня 1855 р. в селі Ришкова Воля, ярославського повіту — на наших західних окраїнах. Батько його, о. Теодор, селянський син із Селиськ, яворівського повіту, 38 років був парохом і правдивим опікуном села. Мати Хризанта з священничого роду Витошинських, родом із сусіднього до Селиськ села Рогізна, жертвенно піклувалася вихованням численних дітей.

З шести синів і двох доньок найстарший о. Ізидор пішов при кінці 60-их років з групою галицьких священників під проводом єпископа Михайла Куземського на Холмщину „очищувати наш обряд від латинських домішок”. Після невдачі місії Куземського належав до числа тих, що з остраху перед переслідуванням польської крайової влади в Галичині лишилися на Холмщині та опісля прийняли православіє. Сини його, старший Федір — активний офіцер російської армії — був після революції 1917 р. полковником армії Української Народної Республіки і учасником

Першого Зимового Походу, — а молодший Олександр — суддя в Благовіщенську Амурським, — вернувшись до Києва, працював в Міністерстві Військових Справ УНР, опісля розстріляний більшовиками в 1922 р.

Старша сестра Петронеля замужем була за о. Теофілем Скобельським, парохом села Горуцько, дрогобицького повіту. Горуцько, відоме з народовецько-москвофільської боротьби, кульмінаційним пунктом якої були стріли австрійсько-польської жандармерії до селян-виборців під час виборів до віденського парламента 1907 р. Жандарми ранили тоді були кількох виборців та один з них помер від ран. На донос москвофілів о. Скобельського під час російської окупації Галичини весною 1915 р. арештовано і вивезено до Симбірська, де й помер на засланні весною 1916 р.

З молодших братів о. Микола — був парохом Устіянови і культурно-господарським діячем Устріччини на Посяню, Юліян — учителем, а о. Іларій — віцектором Духовної Семінарії у Львові.

Наймолодший Северин виїхав на Наддніпрянщину в 1896 р. і працював артистом, початково в театрі Марка Копивницького, потім Михайла Старицького, від 1900 р. Миколи Садовського, а в 1917 р. Державного Драматичного Театру в Києві. Працював теж на полі драматичного мистецтва, перекладаючи на українську мову твори західно-європейських письменників. Належав до числа тих наших артистів, що змагали до відходу театру від обмеженого побутового репертуару і розширення його рамок через поступенне включення в репертуар нових оригінальних і перекладних п'єс. В пізніших роках співробітничав у складанні словника театральної термінології ВУАН.

Молодша сестра Вікторія замужем була за Юрієм Шумським, керівником сільсько-господарської школи в Павлосеві біля Ярославя. Чоловік помер на тиф у рядах Української Галицької Армії в Жмеринці 1919 р. Два сини її, Роман і Володимир — діяльні члени Української Військової Організації — померли молодими з недуг, яких набувалися в польських тюрмах.

До народної школи і гімназії ходив Кость у Перемишлі. Гімназія на початку була німецька, опісля польська, але директором за Паньківського був українець о. То-

ма Полянський, приятель молоді. Прийшли теж тоді на початку 70-их років до Перемишля молоді вчителі народовці Дем'ян Гладилевич і Євген Желехівський, які принесли з собою між молодь новітнє українство, ідеали Шевченка, проголошені особливо на щорічних „вечерницях”. Вони то співпрацювали з громадою молоді, в якій Паньківський з Іларом Грабовичем і Володимиром Масляком, згодом відомими діячами і поетами, грав провідну роллю. В учителів української мови Івана Левицького й Сінкевича був Паньківський найкращим учнем, а за свою широку начитаність мав велику повагу між товаришами. „До книжок змалку мав велику любов, від нижчих уже клас збирав власну бібліотеку. Кінчаючи гімназію, мав около тисячі власних книжок. Між товаришами займався збіркою передплати на народовецьку „Правду”, кольпортував українські видання Ом. Партицького й бібліотеку Онишкевича, переписувався в справі кольпортажі з Степаном Смаль-Стоцьким. Любив теж театр, і як приїздив до Перемишля український театр Бачинського, то був головним агітатором, щоб усі ходили на вистави. Від директора Бачинського мав знижку на білети, якщо закупував їх щонайменше 50. Продавав їх по звичайній ціні товаришам і добуту з продажу надвишку вживав на купівлю книжок і часописів для гімназійної громади. Раз уладив у школі без дозволу Шевченківський концерт і за те відсидів вісім годин карцеру”. (З автобіографічного нарису).

Матуру здав у 1877 р. і подався на теологію до Відня, але його не прийняли, і він опинився в Духовній Семінарії у Львові. Тут застав на 360 богословів лише 17 свідоміших народовців, решта були москвофіли. З собою привіз він свою бібліотеку та почав у семінарії народовецьку роботу. Разом з товаришами Теофілом Яворовським, Володимиром Стефановичем та Іваном Кузьмовичем відновив семінарійну читальню, заснував першу „громадську грайзлерню”, „трафіку”*, а зароблені в них гроші обертав на книжки для громадського вжитку. Допомагав йому старий і перший колись громадянець у семінарії о. Данило Танячківч. Відтак, бачучи, як товариші заборговуються в лихварів та дають себе обманювати, склав статут допомогового

фонду для богословів, щоб за готівку купувати одяг, білизну та допомагати товаришам-богословам у потребі дешевим кредитом. Статут фонду передав до апробати Митрополитові Йосифові Сембратовичеві й мав уже незабаром починати систематичну працю, аж тут пішли доноси на нього й товаришів, що вони „фонетики”, „українці”, „атеїсти” й „соціялісти”. Ректорат переводив декілька разів ревізію в народовців, яких число впродовж одного року праці Паньківського дійшло до 137. Вкінці товариші москвофіли зробили донос, і три з них зізнали під присягою, що бачили Паньківського, як ішов вулицею і говорив з Іваном Франком, висміював Бога й ін. Хоч Паньківський твердив так, як воно дійсно було, що ніколи до того часу з Франком не говорив, бо з ним особисто не був знайомий, та що нічого про соціалізм, у яким його підозривав віцекоректор о. А. Бачинський, не знає, ректорат усунув його із семінарії.

На додаток попав зараз після того в другу халепу. Їдучи — уже як екстерніст — на Великодні Свята до батьків, дістав від Дем'яна Гладилевича деякі книжки з Т-ва „Прогресива” в розпродаж між знайомими. У Перемишлі передав частину книжок учневі 7-ої класи, пізнішому о. Петрикові, до дальшого кольпортажу. Та нещастя хотіло, щоб учитель Петрика — поляк — добачав у просвітянських книжках заказану літературу, й вона була причиною арешту Петрика і Паньківського. Тиждень просидів у слідстві Петрик, а три місяці — Паньківський. І хоч суд припинив справу, як безпідставну, та звільнив арештованих, але на богословські студії Паньківського вже більше не прийняли.

На другий рік (1880) виїхав він до Відня і почав студіювати агрономію в „Hochschule fuer Bodenkultur”. І тут не покидав громадської роботи. Брав живу участь у праці академічного Т-ва „Січ”, яке мало тоді велике значення в українському національному житті. На ґрунті „Січі” зустрічалися українці з усіх земель, січовиками опікувалися старші провідники українського національного руху, а молоді запліднювалися їх ідеями. Віденські січовики посередничили між народовцями в Галичині і громадівцями з-над

---

* в тому часі уживані назви крамниць споживчої і тютюневої.

Дніпра, чехами, балканськими слов'янами; через них приходили до нас нові західно-європейські думки й культурні почини. Паньківський упорядкував бібліотеку Т-ва „Січ” і видав тоді у Відні понад двісті портретів визначних українських діячів під назвою „Альбум заслужених Русинів”. Велика частина того видання пропала в дорозі з Відня до Львова. За заслуги для Т-ва „Січ” був згодом іменований почесним членом. (Ювілейний Альманах Т-ва „Січ”, виданий в сорокову річницю заснування товариства — Львів 1908 р.).

Закінчивши в 1883 р. Високу Агрономічну Школу, повернувся до батьків та старався про працю лісового практика в Управі Державних Лісів. Очікуючи праці, помагав батькові господарювати, заснував в селі читальню і втягувався до тієї суспільної роботи, що від молодих років була його ідеалом: „бути близько до народу й працювати для нього”.

По році очікування, хоч якийсь час у Відні був стипендіатом Крайового Виділу, — отже був навіть зобов'язаний до трилітньої служби в краю, — дістав з Управи Лісів відповідь, що до державної служби не надається. Подаючись на посаду, в описі життя поминув був справу тримісячного перебування в слідстві. Та про те довідалися в Управі Лісів, а розвідуючи даліше при допомозі поліції, довідалися також, що був усунений з Духовної Семінарії як підозрілий соціаліст.

„Був гарячим народовцем і, яко такий, вів завзяту боротьбу з москвофілами. Та на державну службу його не прийняли, й після шістьох років високих студій опинився без праці — там, де був після матури. Доля кинула його до міста. Хотів бути священиком, лісничим, а став „Maedchen fuer alles . . .” (З автобіографічної записки).

ВИХОВНА Й КНИГОЛЮБСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Трудно нам нині зрозуміти особисту трагедію людини, що опинилася „без декрету” в часах, коли правилом для інтелігента було дістати урядову посаду або парохію. Такого вважали майже звихненим, дарма, чи з власної, чи не з власної вини.

З'їзд з нагоди 100-ліття „Енеїди” (1898). Стоять (від ліва згори): Н. Н., Ф. Колесса, О. Кишакевич, І. Труш, Д. Лукіянович, М. Івасюк, — Другий ряд: І. Конач, В. Гнатюк, О. Маковей, М. Грушевський, І. Франко, О. Колесса, Б. Лепкий. — Сидять: М. Павлик, Є. Ярошинська, Н. Кобринська, О. Кобилянська, о. Сильв. Лешків, А. Чайковський, К. Пальківський

Тяжкі часи прийшлося пережити Паньківському поки станув на ноги. Чимало мусів витерпіти від чужих та й від своїх. А тут треба було — як старшому — подбати про родину; батько занедужав і довгі роки хворів (помер 1892 р.).

Переїхав до Львова й тут дістав тимчасову працю в „Селянськiм Банку в ліквідації” зразу за тридцять, опісля за сорок „золотих ринських” місячно. Одночасно був адміністратором і якийсь час новинкарем у львівському щоденнику „Діло” (1884-1888). Допомогаєв молодшим братам, що вчилися в школі, опікувався ними, поки не вивів у люди. Сам — як писав про себе — „жив, як собака”, — скоро посивів й одружився останнім з братів і сестер.

В родинній любові й помочі не обмежуваєв вже й тоді лише до своїх найближчих. Був „громадським вуйком” — каже про нього Осип Маковей, що гарно і тепло змалював силуету Паньківського в своїй новелі „Вуйко Дорко”. „Любив птиці, цвіти й дітей . . . Опіка над ними давала йому багато щастя й охоти до праці”.

В 1887 р. кликали його американські українці до себе для ведення „Народної Торговлі”. Зібрався туди їхати, але провідники львівської громади (Дем'ян Гладилевич, Юліян Целевич, о. Олександр Стефанович), оцінюючи його, як незамінного громадського діяча, завернули його з дороги.

За їх заходами став Паньківський в 1888 р. управителем Інституту св. о. Николая „Руського Педагогічного Товариства”, в якому виховувалася шкільна молодь. Не можна було, дійсно, найти кращого опікуна й виховника. Вісімнадцять років праці на тому місці, — це одна з найкращих сторінок його діяльності. Якби він не був себе виявив більш ніде в громадській роботі, то вже за цю саму сердечну опіку над українською молоддю заслужив би совизначних громадян, що їм Кость Паньківський поміг вийти в люди, згадувало і згадує досі його добре батьківське серце, його теплі слова, що ними він їх запалював на дорогу життя й до національної роботи. Помагаєв не лише матеріально, а передусім дбаєв про підсилення їх духа.

„Лекцій не можна було дістати”, — пише у своїх ще недрукованих споминах д-р Іван Макух, адвокат у Товмабі на довготривалу пам'ять серед громадянства. Чимало

чі, в рр. 1918-1920 член урядів ЗУНР і УНР, — „мені грозив крах. Порятунок прийшов несподівано. Якимсь чудом довідався директор Кость Паньківський про мене і моє бідкування, прийняв мене на інструктора в своїм Інституті о. Николая при вул. Театинській, ч: 19. В інституті жили учні гімназії — діти інтелігентських родин. Інструктор мав за обов'язок стежити за учнями, щоб вони готувалися до школи, давати їм поміч у науці, ходити з ними в літі на прогулянки. Нас було троє інструкторів: Микола Ластавецький, Рогошевський і я. За нашу працю діставали ми мешкання й харчі. Та члени Крайової Шкільної Ради і деякі професори напосілися вигризти мене з інституту, щоб я не мав впливу на учнів. Дир. Паньківський обставав завжди за мною і боронив мене. Йому завдячую дуже багато”.

Маючи сам безприкладний пієтизм і любов до книжки і друкованого слова, намагався Паньківський цю любов прищепити молоді. З думкою про те, що багато його вихованців училося в чужій школі, а й у своїй мало було відповідної літератури, на якій з користю для рідного народу міг би розвиватися здоровий світогляд тієї молоді, він починає власними невеликими засобами видавничу діяльність.

„Цілими ночами — бувало — сидів над редакцією чи коректою книжок свого видання. Книжками заложив свою невеличку кімнату. Сам робив експедицію книжок, „аж мозолі ставали на руках”. Коли свояки дорікали йому, що він свої заробітки витрачає на видавання книжок, що немає кому стільки їх читати, відповідав з добросердною усмішкою: „Хтось мусить видавати . . . література розвивається, читачів щораз більше. Що тепер ще заваджають мені мої видавництва в хаті, то нічого не значить. Помалу розійдуться . . .” („Вуйко Дорко”).

І видавав далі, радий, що міг роздавати в більшості даремно книжки тим, що їх хотіли читати. Писали до нього молоді гімназисти і студенти і приїздили купувати книжки за зібрані від товаришів дрібні гроші. Дивувалися, що він не раз у десятеро давав більше книжок, ніж варті були оті дрібні складки. Із своїх книжок засновував бібліотеки гімназійним громадам, освітнім і іншим громадським товариствам у краю й поза його межами й опісля

підсилював їх щораз новими власного видання чи за власні гроші купленими книжками. Він не терпів, щоб книжки довго залежувалися, пускав їх у громадський оборот, хоч доводилося часто видавати останній гріш. Згодом почав розсилати свої книжки і за кордон та найважливіше старався передавати їх туди, де заборонено було українське друковане слово — на Наддніпрянську Україну, звідки напливало до нього щораз більше листів за книжками.

Між першими його виданнями дуже популярними були — вже згаданий, виданий ще у Відні — „Альбум заслужених Русинів” й „Руський Співаник” ним уложений (два видання Т-ва „Просвіта” — Львів 1888 і 1899).

В 1891 р., коли питання правопису стало, серед розгару боротьби за фонетику, важною українською громадською справою, видав летючку-брошуру „Руська Правопись” Нагнибіді (псевдонім Степана Смаль-Стоцького) в 10 тис. примірниках.

В 1892 р. видавав перший політичний часопис для широких народних мас „Батьківщина”. Все, друковане в ньому без підпису — як сам про те згадував — вийшло з-під його пера, чи то оригінальне, чи перероблене з чужої преси і літератури.

В рр. 1892-93 видавав часопис „Зеркало”, спочатку при допомозі Євгена Олесницького й Володимира Масляка, а опісля сам.

При видавництвах часописів „Батьківщина” й „Зеркало” видав теж декілька книжок під назвою бібліотек цих видавництв.

З Іваном Франком, Василем Нагірним і Євгеном Олесницьким заходився Паньківський біля видання творів Володимира Навроцького, щоб спопуляризувати думки того „наймудрішого народовця”, який указував нові шляхи відродження української нації, а до найперших прихильників якого належав саме Паньківський.

Та найцікавішим його книжковим видавництвом була „Дрібна Бібліотека”, якої вийшло сімнадцять книжечок.

Його заходом вийшли бюсти Шевченка, Лисенка, Нечуя-Левицького, Б. Хмельницького, а також монограми для гафтування.

Згодом почав працювати майже в усіх видавництвах тодішніх крайових культурно-освітніх товариств.

Вже від 1889 р. був через кілька років редактором видавництва Т-ва „Просвіта”, в рр. 1894-1896 редагував освітньо-громадський часопис „Читальня”, що його видавало це товариство. Зредагував теж три річні календарі „Просвіти”.

В рр. 1899-1900 редагував для „Руського Педагогічного Товариства” часопис для молоді „Дзвінок” та зладив збірочки віршів для дітей — „Віночок” і „Квіточка”.

Довший час був відповідальним редактором і співробітником ілюстрованого літературно-наукового двотижневика для родин „Зоря”, видаваного „Науковим Товариством ім. Шевченка”. Особливо близьку участь у ньому брав Паньківський у часі, як його редагував В. Лукич-Левицький (1891-1897). Що коло того часопису згуртувалися видатніші українські літературні сили з усіх українських земель, що доходив він у найдальші закутини, інформував про організаційні змагання земляків, розбуджував їх зацікавлення не лише до літературних, а й до інших громадських справ, це у великій мірі і його заслуга.

Він теж зредагував перший том „Записок Наукового Т-ва ім. Шевченка”, що його склав Олександр Кониський.

Всю цю редакторську та видавничу роботу, не тільки у своїх власних видавництвах, але теж і у видавництвах крайових установ, виконував безплатно, докладаючи ще деколи дещо із своїх засобів.

Паньківський — це рідкий меценат українського письменства, мистецтва і науки. Видавати книжки, вищукувати й виховувати таких, щоб їх писали, допомагати їм, підбадьорювати, піддавати ідеї, — це була його пристрасть.

ВЗАЄМИНИ З НАДДНІПРЯНЩИНОЮ

З тих і пізніших часів культурної, видавничої й редакційної праці походило близьке й сердечне знайомство Паньківського з передовими представниками наддніпрянського громадянства.

Першим з них був Цезар Білиловський, з яким заприятелював на „Січі” у Відні й довго опісля листувався та

співпрацював. Білиловський, високо освічений лікар і доцент у Петербурзі, жидівського роду, займався теж і українською літературою. Дописував до часописів, що їх редагував Паньківський, радився з ним у видавничих справах, перекладав німецьких поетів на українську мову та Шевченка на німецьку. Він перший знайомив Паньківського з петербурзькими українцями-патріотами, чи такими, що з них варто було патріотів зробити. Виписував йому адреси і інформував про своїх знайомих по всій Україні, щоб дати йому можливість вести серед них систематичну пропаганду української справи.

Найдовша, досмертна, приязнь в'язала Паньківського з родиною Грінченків — Борисом Дмитровичем (Чайченком) і його дружиною Марією Миколаївною (Загірною) та їх дочкою Настею. По смерті Грінченка 1910 р. в Оспедалетті в Італії Паньківський зайнявся перевезенням тіла до Києва.

Утримував постійний зв'язок з проф. Агатангелом Кримським у Москві. Листувався з ним довгі роки та постанчав проф. Кримському галицькі видання і пресу. (Володимир Дорошенко — „Мої зустрічі й розмови з акад. А. Кримським” — „Свобода”, Джерзі Ситі чч: 183 - 192 з 1951 р.).

Допомагав у видавничих справах М. Драгоманову в часі його женеvської еміграції й посередничав між ним і галицькими установами та громадянами. (Переписка К. П. з М. Др. — „Життя і Слово” т. VI. Львів 1897).

Мабуть Паньківський перший нав'язав переписку з проф. Павлом Пелехіним, що пожертвував 100 тис. корон Науковому Товариству ім. Шевченка на майбутній Український Медичний Факультет. За ці гроші НТШ купило будинок при вул. Чарнецького ч: 26.

З широкої переписки Паньківського з Наддніпрянщиною збереглися були в архіві НТШ у Львові лише останки листів: Олександра Кониського, Павла Грабовського, Мусія Кононенка, Михайла Комаря, Михайла Коцюбинського, Василя Доманицького, кубанського діяча Бича і ін.

У пізніших роках помічним був Паньківському у взаєминах з київськими діячами теж брат Северин.

Коли з Наддніпрянщини їхав хтось на захід через Львів, чи громада висилала когось у громадських справах до Галичини, то звичайно йому дораджували: „А насамперед побувайте у Костя Паньківського”. (В. Королів-Старий — „Поїздка на ювілей Т-ва „Просвіта” у Львові” — Літературно-Науковий Вістник, Львів 1928 р.).

„Він притягав людей своєю щирістю та натуральністю взаємин. Охоче брався за всякі доручення з України і вже можна було бути певним, що діло буде зроблено, коли попало до рук Паньківському, бо нічого не вмів робити на половину”. (С. Єфремов — „De mortuis”).

Для Наддніпрянщини зберіг він ціле життя глибоку й щиру любов й одушевлення, такі, які могли мати тільки найстарші народовці, що з їх рядів він вийшов. Часто їздив — з дружиною, синами чи племінницями — на Україну, затісняючи й так щирі стосунки з передовими діячами Наддніпрянщини. В 1903 р. був, разом з проф. Кирилом Студинським, письменником Василем Стефаником і іншими, членом галицької делегації під проводом віцепрезидента віденського парламенту проф. Юліяна Романчука в Полтаві на всеукраїнському святі відкриття пам'ятника Іванові Котляревському. В 1906 р. їздив у Київ на ювілей письменника Івана Нечуя-Левицького. В 1910 р. був на похороні сердечного приятеля Бориса Дм. Грінченка, а в 1913 р. відвідав т. зв. „всеросійську виставу” в Києві. Малоцто не кожним разом побував на могилі Т. Шевченка в Каневі.

Зокрема сердечним опікуном був Паньківський для політичних емігрантів з Великої України. В його хаті було для них завсіди гостинне й захисне місце. Піддержував їх морально й матеріально, вишукував працю, заохочував до студій, дораджував літературні та мистецькі проекти.

„Будучи ще студентом львівського університету, — пише В. Левинський — я був постійним зв'язковим між „галичанами” та „придніпрянцями”. Кожний придніпрянець, що втікав перед царським урядом до Галичини, мав доручення від видних тоді придніпрянців до мене з просьбою о моральну й матеріальну підмогу. Розуміється, я служив їм морально всякою допомогою, якою тільки міг

служити, а за матеріальною я вдавався до добре матеріально ситуованого директора Костя Паньківського, який ніколи не відмовляв її мені. Ця прекрасна людина служила людям всякою допомогою.” (В. Левинський — „Із моїх спогадів про В. Винниченка та С. Петлюру”. — „Народна Воля” — Скрентон, Па., ч: 46 з 1953 р.).

Він найшов і прихилив до кооперативної праці Андрія Жука, довгі роки піддержував палкого різбяря Михайла Гаврилка, письменника Гната Хоткевича і ін. Незвичайно тепле було відношення Паньківського до кооператора-страдника Василя Доманицького. Йому допомагав лікуватися з Закопаному і у Франції. „В філантропійності мало хто міг його перевищити”. (Посмертна згадка — Хроніка „Наук. Т-ва ім. Шевченка” — Львів 1918).

ПАНЬКІВСЬКИЙ — ФІЛАНТРОП І КУЛЬТУРНИЙ МЕЦЕНАТ

Пристрасти працювати для загалу з самовідреченням, помагати другим не позбувся Паньківський і тоді, як збільшувалися потреби його власної родини.

Оженився пізно, в сороковому році життя. Дружиною йому стала учителька української школи вправ при державній учительській семінарії у Львові Йосипа з Федаків. Вона не тільки не спиняла чоловіка в його роботі, а ще й з учительської своєї платні допомагала покривати домашні й родинні видатки. Брала на себе й більшу часть, „бо чоловік давав гроші на громадські справи”.

З старшим братом її д-ром Степаном Федаком, адвокатом і директором Т-ва взаємних забезпечень від вогню „Дністер”, пізнішим секретарем харчових справ ЗУНР та головою Українського Горожанського Комітету у Львові, в’язала Паньківського довголітня спільна праця в крайових господарських установах та спільна доля царського в’язня в 1915 р.

У щирій дружбі жив теж і з чоловіком сестри Леонтини, о. Григорієм Рибчаком, такимже як Паньківський, гарячим та відданим народолюбцем. Будучи парохом села Домажир і янівським деканом, о. Гр. Рибчак був невтомним культурним і політичним провідником і організатором відсталого тоді городецького повіту, пізніше в рр.

1919-1920 духовником Української Галицької Армії. Дві дочки о. Григорія були — в рухливий час росту національної свідомости та активізації й включення в національне життя широких селянських і робітничих мас в Галичину в часі перед першою світовою війною, — добрими помічницями батька в його праці. Старша Ірина — замужем була за діяльним членом Укр. Соц. Дем. Партії, потім співробітником посольства УНР в Празі та адвокатом в Стрії д-ром Романом Домбчевським, що пропав в 1939 р. в большевицькій тюрмі. Молодша Стефанія померла на тиф, як медсестра Укр. Гал. Армії в польовій лікарні в Кристинополі в квітні 1919 р.

Молодший брат дружини, Володимир Федак був суддею в Бережанах, а в рр. 1919-1920 — суддею польового суду УГА.

Паньківський належав до тих білих кружків, що старалися відплачувати за пожертви на громадські цілі з Наддніпрянщини, і посиляли туди свої власні. Особливо його опікою втішалася київська „Просвіта”, якої почесним членом його іменовано. Вона дістала від нього велику збірку рідких видань, як основу своєї бібліотеки. У звітномленні київської „Просвіти” за 1909 р. зазначено, що „Кость Паньківський значно підтримав касу Т-ва, надсилаючи від себе тисячу карб. і 120 карб. зібраних від інших”.

Часто так бувало, що Паньківський сам давав більше, як багато інших. Як хто потребував допомоги в тяжких обставинах і вдався до якоїсь установи, то діставав її нераз скоріше з приватних засобів Паньківського. „Колись віддасте” — звик був говорити. Та таких, що віддавали, не було багато.

„Мостячи собі життєвий шлях власною працею, він став дуже чутким на людське горе та нераз можна було вчитати в його лиці вислів розпуки, або побачити сльозу в його очах з тої причини, що не було в нього можливости так зарадити людському горю, як бажало того його чоловіколюбне серце”. („Незабутній пам'яті Костя Паньківського” — „Вістник Союзу Визволення України”, ч: 59-60 — Відень 1915 р.).

Зверталися до нього за підмогами письменники й мистці, на іспитові такси — студенти. Сповідалися перед ним

— бувало — молоді люди з своїх прикрощів, і він їм дискретно помагав, не дбаючи про зворот грошей. Було чимало таких, що використовували його добросердя й видурювали гроші на ніколи ненаписані праці й статті, наукові досліді й мистецькі твори. Паньківський поблажливий був для несловних мистців. Часто сам ходив і вишукував „цікавих” молодих людей, батьківськими словами й грошовими підмогами старався спонукати їх до праці для поступу української культури.

Належав до членів засновників і постійних опікунів товариства „Руслан”, заснованого 1894 р. для допомоги незможним учням української гімназії у Львові.

Любив дуже театр і цинив культурну ролю українського театру. Був одним із найактивніших членів і касиром „Комітету будови українського театру у Львові”. Як приїздив театр до Львова із своїх мандрів по краю, пильно відвідував усі його вистави. Підтримував т. зв. „Гуцульський театр” Гната Хоткевича.

Керував збіркою на будову пам’ятника Т. Шевченкові у Львові. Зібраних на цю ціль около тисячі австр. корон — як на тодішні часи поважну грошову суму — передав до каси НТШ. Польська управа міста Львова не давала, не зважаючи на многократні заходи українського громадянства — дозволу на будову цього пам’ятника, аж до вибуху першої світової війни.

Помагав руханковому товариству „Сокіл-Батько” у Львові, зокрема при набутті власної спортової площі.

Старався вдержувати зв’язок з усіми й найдальшими закутками українських земель й усюди впливати на розбудження національної свідомости, бути учасником усіх культурних починів і причинюватися морально й матеріально до їх реалізації. В 1897 р. довідався про товариство Св. Василя Великого в Ужгороді, вступив в його члени та підтримував його орган „Наука”.

В часі сецесії українських студентів із львівського університету 1902 р. громадянство доручило Паньківському завідувати т. зв. фондом „Жертви для жертв”, бо всі мали до нього довір’я, як до найкращого виразника громадської совісти. Тоді керував допомогою студентам, що мусіли виїхати на студії поза межі Галичини.

Там, де йшло про працю і жертву для загального добра, він завжди був перший, і мало хто міг йому дорівняти. Громадську справу боронив невтомно, побільшувати громадське майно вважав одною з найважливіших справ. Ощадний для себе і аж смішно дрібничковий в особистих рахунках, для інших і для загального добра був щедрий майже до розтратности. Працював для громади, тікаючи від почесей. Зумів бути потрібним всюди, де кипіла робота.

„Скільки думок не родилося в його голові, подиктованих завжди розумінням справи. От, хочби згадати плян утворення приюту для українських журналістів”. („Вістник Союзу Визв. України”, ч: 59-60 — Відень 1915 р.).

Зате „придбав моральний авторитет, що захоплює людей і примушує їх виглядати од його науки і поради на скрутний час...”, зробився неодмінним учасником усіх справ, що мали на увазі українську роботу”. (С. Єфремов — „De mortuis”).

Всюди вносив до неї свою енергію, завзятість та ініціативу.

ПРАЦЯ В ГРОМАДСЬКИХ УСТАНОВАХ

Багато українських інституцій мало між тими, що клали їм основи, одного з перших Костя Паньківського. Як тільки з'явився він молодим у Львові, то від перших до останніх днів не бракувало йому громадських почесей. Але ця пошана не приходилася йому — як це буває — завдяки його офіційним титулам. Де була яка запущена нива, там ставав Паньківський до праці, „де треба було робітника, над яким не було наставника, там громадянство вибирало Паньківського”. (о. Теодозій Лежогубський — „Жертва московського насильства” — промова на поминках у Львові — календар Т-ва „Просвіта” Львів 1915 р.).

Не одній установі він дав почин і перші моральні і матеріяльні основи; коли ж вони вже ставали на міцні ноги, то Паньківський часто відходив в тінь, щоб зробити місце тим, які краще вміли репрезентувати, а деколи й використовувати в свою заслугу його працю.

Льояльний і товариський, не мав бойової натури, не вмів і не робив опозиції. Як зауважував, що його слово не

приймається, відходив набік і працював там, де його було треба. Був людиною мирною й не терпів інтриг. Не мав — як сам каже — вдачі, щоб „других гнути, але й самому не хотілося гнутися перед ніким”. Через те не обійшлося йому без особистих ворогів, без тих, що з особистої честолюбности не кидали б йому під ноги колод в громадській роботі, чи не відносилися б до неї зневажливо. Це справляло йому не мало болю, й він скаржився деколи в листі до приятеля, чи в автобіографічних нотатках. Траплялося зазнавати й зневаг від амбітних та несолідних діячів, особливо, коли громадянство призначало його контролером організацій і установ.

За час около двадцяти років праці в ролі управителя Виховного Інституту о. Николая набув чималу практику не лише у виховній ділянці, але й у громадській та господарській. Тому дуже був помічним „Руському Педагогічному Т-ву” при заснуванні дальших виховних установ. У цьому Т-ві довгі роки, як член управи, був секретарем, касиром або господарем. Два роки був касиром спорідненої установи, а саме Т-ва „Шкільна Поміч”. Не було — можна сказати — у Львові товариства, — в управі, раді, чи контрольній комісії якого не працював би певний час Паньківський. Так бачимо його в управі Т-ва українських ремісників „Зоря”, у раді Т-ва взаємних забезпечень від вогню „Дністер” і Т-ва взаємних забезпечень на життя „Карпатія”, виробничої спілки „Труд”, в контрольній комісії кооперативної спілки „Народна Торговля”.

Але найбільш жертвенної праці вложив в Т-во „Просвіта”. Він працював в її управі від 1884 р., коли вона переходила в масову організацію, аж до 1906 р. У тих часах члени управи виконували свою роботу не лише безплатно, а нераз і з витратою власних коштів. Паньківський заложив бібліотеку товариства вже в 1884 р., переважно з власних видань, порядкуючи і доповнюючи її в характері неодмінного бібліотекаря і довів її в 1906 р. до числа 8,328 книжок. В цьому не враховано окремого відділу, що він теж його і здобув, і упорядкував: „Бібліотека Франтішка Ржегоржа”. Крім того в рр. 1888 і 1890 був ще й секретарем, 1888 і 1900-1906 магазинером, 1889 директором канцелярії, 1889-1890 і 1891-1893 редактором ви-

давництв, а 1894-1896 редактором часопису „Читальня”. З його почину і його заходами постав при Т-ві „Просвіта” музей, переданий опісля НТШ. За його господарювання цей музей зріс до 2,461 інвентарних чисел, не враховуючи великої збірки українських писанок.

Число читальень Т-ва „Просвіта” зросло в тому часі до числа 1893 (в 1907 р.), число філій по повітових осередках з одної в 1876 р. до числа 47 в 1908 р. В першій мірі його заходом — бо на тому він найкраще знався — видало товариство багато книжок, м. ін. 24 господарсько-кооперативного змісту около 150 тис. примірників та дійшло до власного майна вартістю 160 тис. корон і числа 23 тис. членів.

На цей час припадає початок і розвиток — при значній його ініціативі та співпраці — господарсько-освітньої і організаційної діяльності в краю та розроблення ґрунту для пізнішого кооперативного будівництва. В 1903 р. — в час творення окремого кооперативного організаційного осередку — при читальнях Т-ва „Просвіта” в Галичині було коло 450 крамниць, 250 шпихлрив і 200 щадничо-позичкових кас. (К. Паньківський — „Кілька слів про читальні Т-ва „Просвіта” — „Економіст”, Львів, 1904 р.).

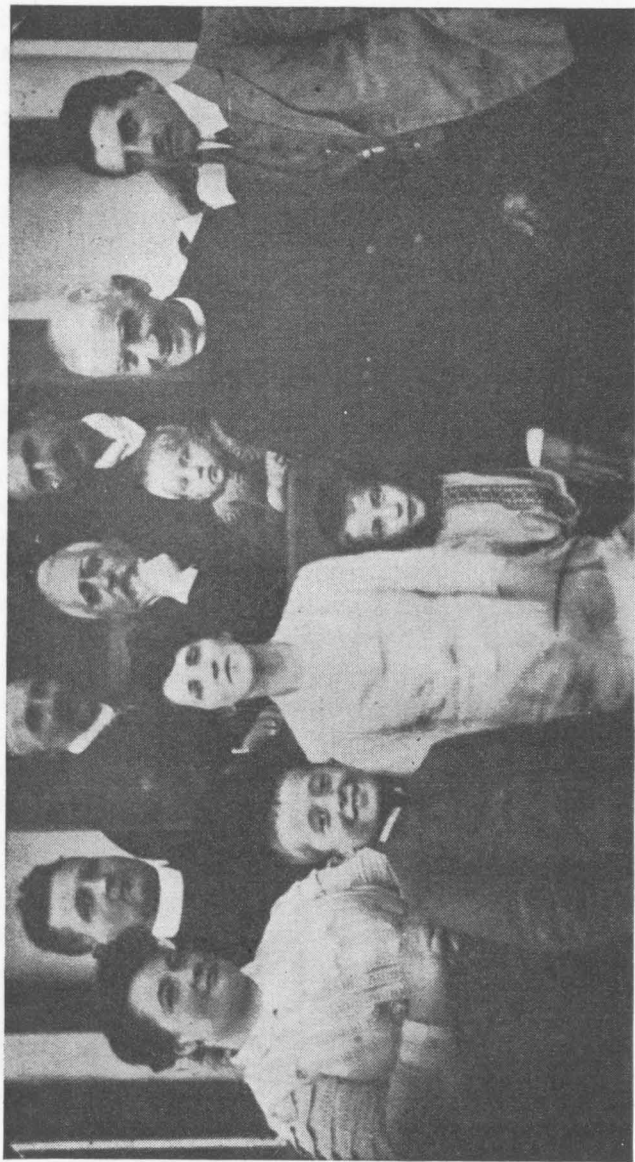
З неменшою жертвенністю працював теж Паньківський в управі „Наукового Товариства ім. Шевченка”. Він був членом-засновником товариства та членом управи від його заснування, виконуючи працю секретаря, бібліотекаря, касира або адміністратора. Він започаткував і вложив першу організаційну та й звичайну чорну працю. в нашу національну гордість — Бібліотеку НТШ. (Володимир Дорошенко — „Огнище української науки НТШ”, Нью Йорк-Філадельфія 1951 р.). До заснування бібліотеки причинився Паньківський власними книжками і виданнями, передав теж до неї із бібліотеки Т-ва „Просвіта” 2,963 книжки.

УЧАСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ КООПЕРАТИВНОМУ РУСІ

Паньківський, як і інші кооперативні піонери, прийшов до кооперації від філантропії. Він скоро зауважив,

що цієї другої мало для того, щоб піднести з духового і матеріального занепаду ширші народні маси та ще й обновили громадські чесноти всього українського народу, що їх кількасотлітня політика і суспільно-економічна неволя так сильно була підірвала. Ідея суспільної самопомоги, як підстави духового поступу, не була йому чужа вже на шкільній лавці. До господарських справ мав він теж від молодечих років велике зацікавлення та й — один із перших галицьких українців — відповідну освіту вченого агронома. В часі своїх агрономічних студій у Відні з катедри, літератури і преси чув про працю і досягнення Райфайзена, Шульце та ін. й бачив приклади їх праці. На громадській роботі вдома, в початках своєї діяльності, сповняючи переважно функції господаря, касира, контролера організацій, нераз мусів випрошувати гроші, добувати їх зпід землі, мобілізувати дрібні господарські сили на національні потреби. Оттоді то часто в задумах і проєктах Паньківського виникали пів-кооперативні почини, і так згодом дозрівала ідея і практика широкої кооперативної акції. Він був одним із тих, що ясно бачив, до чого хилиться безрадний і безпомічний під чужою владою народ супроти безпощадного економічного натиску. Тиск цей доходив акраз до найбільшої натуги у 80-тих роках, коли молодий Паньківський виступав одушевлений до громадської праці. Тому він стає в ряди тих, народних робітників і провідників, які скоро зрозуміли, що в парі з освітою мусить іти господарська організація, самодіяльність і самопомога.

Господарська діяльність, яку розвинуло від 1891 р. Т-во „Просвіта”, почала переростати її сили й сили тих людей, що з патріотично-гуманітарних почувань, працюючи в управі Т-ва, керували господарсько-організаційними справами. Господарські організації та підприємства по читальнях вимагали більше фахової, дбайливої опіки. Зокрема читальняні крамниці і каси не мали відповідних керівників й потрібної контролі. Вони засновувалися й вели свою працю дуже неоднотайно та домашніми методами. Їм незнані були принципи спілчанського руху і в більшості не мали вони ясно поставлених правних основ свого існування та господарювання. Керівники отого ру-

Кость Паньківський з родиною і Володимир Лукич-Левіцький (в тому часі нотар) у Винниках к. Львова осінню 1909 р. — На долі, від ліва: дружина Йосипа, брат о. Іларій, син Степан в убранні учня гімназії, Софія Скобельська-Рак, син Богдан, шурин о. Теофіль Скобельський, о. д-р Лев Скобельський. — На веранді: В. Лукич, К. Паньківський, синок Раків Богдан, суддя А. Рак.

ху помалу переконувалися, що господарська діяльність читальняних підприємств мусить позбутися характеру добродійних товариств, куди люди звертаються в крайній потребі за допомогою, яку більш освічені та заможніші мають організувати для темного меншого брата. Так само треба було перешкодити, щоб крамниці та каси не перемінювалися в невмілих, або й недобросовісних руках в дрібно-капіталістичні підприємства, що працюють тільки для зиску тих, які своїм капіталом причинилися до їх заснування та перебрали в свої руки весь вплив на їх господарство. Щораз ясніше відчувалося потребу переміни читальняних крамниць і кас на окремі реєстровані спілки, які були б відповіднішою формою організації взаємної допомоги тих, що такої допомоги потребують.

Сильно розвинене громадське відчуття Костя Паньківського звичайно тягло його туди, де найбільше треба було його праці. Він краще, ніж інші, був зорієнтований в економічних справах. Тож ступнево він відходить від праці в культурно-освітніх і виховних установах та в цілості присвячується праці в українській кооперації. Він стає одним із провідників, що надають українському кооперативному рухові в Галичині організаційні і ідейні напрямні.

В 1898 р. засновується у Львові „Красвий Союз Кредитовий”, який зразу був не тільки організаційним осередком для кредитових спілок, але ставив собі за завдання бути осередком українського кооперативного руху в Галичині в цілому, отже закладати всякого роду спілки, давати їм організаційні вказівки, постачати друки і книги для діловодства, роздобувати для них кредит, переводити парцеляцію поміщицьких земель між селян і організувати для тієї цілі гіпотечний кредит та переводити ревізії кооператив.

Директорами Красвого Союзу Кредитового стали: — д-р Кость Левицький, Кость Паньківський і вислужений учитель Григорій Врецьона. Начальний директор д-р К. Левицький — адвокат і політичний діяч — поклав найбільше своєї праці у формально-організаційні справи і як правний керівник і радник. Кость Паньківський, що мав поміж членами управи найбільш економічної освіти і

практики, — був другим директором і касиром. Фактично він вів фінансове господарство Союзу і керував справами установи від хвили її заснування до 1915 р., бо начальний директор був чільним провідником українського політичного життя і тій праці присвячував більшу частину своїх сил і часу.

В 1903 р. засновано „Красвий Союз Ревізіійний”, і він став головним організаційним і ревізійним осередком української кооперації в Галичині. Ревізіійний Союз перебрав більшу частину праці від Кредитового Союзу, який, залишився крайовою надбудовою і центральною касою кредитових спілок. Тоді Кость Паньківський, залишаючися на становищі директора Кредитового Союзу, стає від 1904 р. членом Ради Ревізіійного Союзу і редактором його органу „Економіст”. На початку виконує також функції ревізора, виїздить в край на організаційні наради, інструкції та ревізії тих різnorodних спілок, яким треба було надати правильну й одностаїну організаційну форму, налагодити господарство та підбадьорювати при перших кроках і перших невдачах.

Коли в 1912 р. при реорганізації Краєвого Союзу Ревізіійного створено для полагодження біжучих справ Виконавчий Комітет, Кость Паньківський стає заступником голови і фактичним провідником всього кооперативного будівництва. Його заслуга не лише в розвитку кредитової кооперації і Краєвого Союзу Кредитового, але й усього українського кооперативного руху в Галичині в часі до першої світової війни.

Зокрема прислужився Паньківський в справі ідейного виховування кооперативного руху. „Економіст”, редактором якого був Паньківський цілих п'ять років, містив не лише організаційно-вишкільні статті для об'єднаних спілок. Він вияснював і творив спілчанську ідеологію, підкреслюючи моральний і громадський бік того руху, розбуджував зацікавлення громадянства всіма сторінками економічного життя та вказував можливості і способи економічного піднесення народу.

К. Паньківський був не лише редактором, але й головним автором перших річників „Економіста”. Нераз доводилося йому самому заповнити все число, а щоб закри-

ти, що це один автор складає різного змісту статті, він тільки важніші з них підписував своїм іменем. Для інших уживав підпису „Кость Федьків” (по батькові Федорові) , або К. П., К. Ф., Ф., або містив їх зовсім без підпису. На кожний річник припадає пересічно 40-50 зазначених статей Паньківського, не рахуючи звітів з життя установ, в яких працював, коротких новинок та заміток.

Самий перелік статей Паньківського, про які в цій праці нема окремої згадки, дає погляд на широчінь зацікавлення і ділянок роботи, на які він звертав увагу.

В 1907 р. предметом обговорення були в першу чергу споживчі спілки. Їм присвячені статті: „Перші кроки споживчої спілки”, „Що за причини, що дотеперішні споживчі спілки по наших містах занепали”, „Участь жінок в споживчих спілках”, „Про вагу споживчих спілок і їх досягнення в Англії”, „Головні засади господарки в спож. спілках”.

В 1908 р. прийшов час на торговельні спілки. Про них говорить Паньківський в статтях: „Найпростіша рахунковість в торговельних спілках”, „О касах при наших торг. спілках”, „Лихва”, „Нагромадження капіталу в наших торг. спілках”, „Кредит по спілкових крамницях”.

Знайти співробітників для такого органу було тяжко, бо не було людей з економічною освітою, а від випадкових співробітників трудно було дістати добрий матеріал. Коло перших чисел „Економіста” Паньківський не мав ще змоги згуртувати більшого числа співробітників, треба було їх шукати в краю і закордоном, заохочувати, підготовляти, притягати до пера незвичних, але цікавих практичних діячів. Першими співробітниками і дописувачами були: др. Кость Левицький, др. Євген Олесницький, др Михайло Коцюба (Ортоскоп), о. Андрій Пеленський, о. Антін Глодзінський, Василь Нагірний, др. Йосип Олесків, о. Йосип Раковський, Микола Заячківський, о. Тит Войнаровський. Це були здебільшого піонери організованого суспільно-господарського життя, що мали великий досвід, організаційний ентузіазм, але мало спеціально економічної, зокрема кооперативної освіти й практики. З Наддніпрянщини відгукувалися деколи артільний батько Микола Левитський, про селянські справи писав Т. Осад-

чий, агрономічні статті Лев Падалка, синтетично-суспільні М. Гехтер, різnorodні, але менш на кооперативні теми Василь Доманицький. Деколи подибуємо в перших річниках теж переклади і реферати з чужоземних кооперативних ідеологів і практиків.

Та помалу Паньківський виховав цілий гурт молодших співробітників. Він часто і власним ідейним впливом і власним коштом заохочував їх до кооперативних і економічних студій та до вибору практичних вільних професій. Уважав це конечно потрібним для розбудови господарського життя, що не мала до того часу фахової, незалежної інтелігенції.

У свої перших статтях Паньківський часто жалівся, що хоч наш народ великими зусиллями намагався видати з себе інтелігентну верству, то вона на службі тонула ради хліба в ворожій суспільності та зміцнювала становище „чужого племені”. (К. Паньківський — „Помагаймо собі самі, бо ніхто нам не допоможе” — „Економіст” 1904 р.). Нарікав, що тодішні школи мали ту лиху прикмету, що „підсилюють суспільні різниці, а цивілізація обхоплює лише деякі нечисленні шари, які науку й мистецтво уважають своїм привілеєм”. У нас — на думку Паньківського — „конче треба виплекати підставу американської демократії — пошану до праці, яка родить суспільну і обичаєву рівність”. (К. П. — „В Америці, а у нас” — „Економіст” 1904 р.).

В гурті молодших співробітників і прихильників Паньківського появляються люди, для яких господарські й кооперативні справи стали не тільки предметом теоретичного зацікавлення та громадського ентузіазму, але й щоденною роботою. На перше місце між ними вибивається головний тоді в нас ідеолог і пропагатор рочдельських принципів і примату споживчої кооперації Іван Петрушевич, який своїми думками і аргументами сильно захоплює й самого Паньківського. Другий ідейний вихованець Паньківського, Сидір Кузик, як і він — агроном по освіті, старається основно перестудіювати і прищепити в нас проблеми кооператизму з наукового дорібку найвидатніших кооперативних світочів. Як теоретик-економіст на перше місце вибивається Кость Кульчиць-

к и й, перші свої фахово-практичні статті містять в „Економісті” др Олександр Бариліак, інж. Андрій Корнеля, о. Степан Онишкевич, буковинський кооператор др Лев Когут та інші.

Підготував собі теж Паньківський між молодшими економістами і наслідника в особі Андрія Ж у к а, якому в 1909 р. передав редакцію „Економіста”, перестаючи сам майже зовсім писати, бо активний в практичній роботі, він не надто любив писати, хіба що не було кому. А як прийшли нові люди, передавав працю їм, хоч не переставав їм патрунувати, радів, як теоретично і практично поглиблювали кооперативну справу та утворювали ідейну групу, легко опозиційну до офіційного проводу, яка змагалася за чистоту і правильність кооперативних принципів і форм.

Щоб поширити економічне й кооперативне знання і при тому виховати кооперативних письменників, економістів теоретиків і практиків, починає Паньківський власним коштом видавати серію книжок „Економічна Бібліотека”, якої в рр. 1908-1910 вийшло кільканадцять випусків. При малому зацікавленні читачів книжками економічного змісту українські економічні установи в Галичині тоді ще не мали відваги братися за таке видавництво.

ДУМКИ Й ПИСАННЯ ПРО КООПЕРАЦІЮ

У писаннях Паньківського велике місце займають статті різnorodного агрономічного змісту, потім інформації про господарську культуру на чужині і то не тільки з літератури, але й з власного спостереження, бо він був в Чехії, Угорщині й декілька разів на Наддніпрянщині. Описи господарювання різних видів кооперативів і селянських спілок, результати їх праці, вияснення і вказівки різnorodної господарської і зокрема кооперативної техніки, це теж дуже часті теми статей Паньківського. А так він часто вертається до питання потреби в нас господарського і технічного шкільництва, описує чужоземні зразки, пропагує народну самопомогу в організації селянських бурс для шкільної молоді, кооперативних кулонь для академічної молоді тощо.

В статтях на загально-суспільні теми він часто апелює до сучасної інтелігенції, прищеплює їй економічний патріотизм, скеровуючи її увагу на економічні справи та освідомлюючи її, що „наша економічна і національна боротьба в своїй основі зводиться до того, що підбитий елемент залишається в неволі тільки тому, що його життєві соки йдуть на добро і зріст чужої панівної сили”, — а коли дійдемо до того, що „наша суспільність могла б сама виробляти по можності все, чого потребує, а з другої сторони кожний із нас буде брати потрібні йому продукти і услуги лише від своїх, тоді справа нашого існування буде остаточно рішена...” (К. П. — „Недостачі в роботі нашої інтелігенції і як її поправити” — „Економіст” 1905 р.).

До австрійського уряду, як посередника в краєвій боротьбі між поляками і українцями, він не мав довір'я і перестерігав перед надто вкоріненими сподіваннями на таку поміч. „В історії нема випадку, щоб культурно більш розвинений і заможний нарід допоміг розвинути бідніший від себе нації з одної лише сентиментальности...” (К. П. — „Помагаймо собі самі...”).

Писання свої на економічні теми, хоч ясні і приступні для широкого загалу громадянства, спирає Паньківський звичайно на поважній чужоземній науковій літературі. Зокрема можна помітити в них лектуру економістів т. зв. психологічної австрійської школи (Інам—Штернег, Опенгаймер). З кооператорів, між ін. близькі Паньківському думки Шарля Жіда та Роберта Овена, місцями він наче попадає в їх стиль.

Вбачаючи в кооперації „широкий шлях” до культурного поступу громадянства, „рівно догідний для слабих, як сильних, рівно доступний для бідних, як і багатих”, ніколи не був Паньківський надто однобічний. Працюючи передовсім у ділянці кредитової кооперації, він часто перестерігав перед тим, щоб задля неї не занедбувати інших видів спілок, передовсім споживчих, а теж торговельних і виробничих, щоб основи кооперації вводили послідовно в усі ділянки нашого економічного життя.

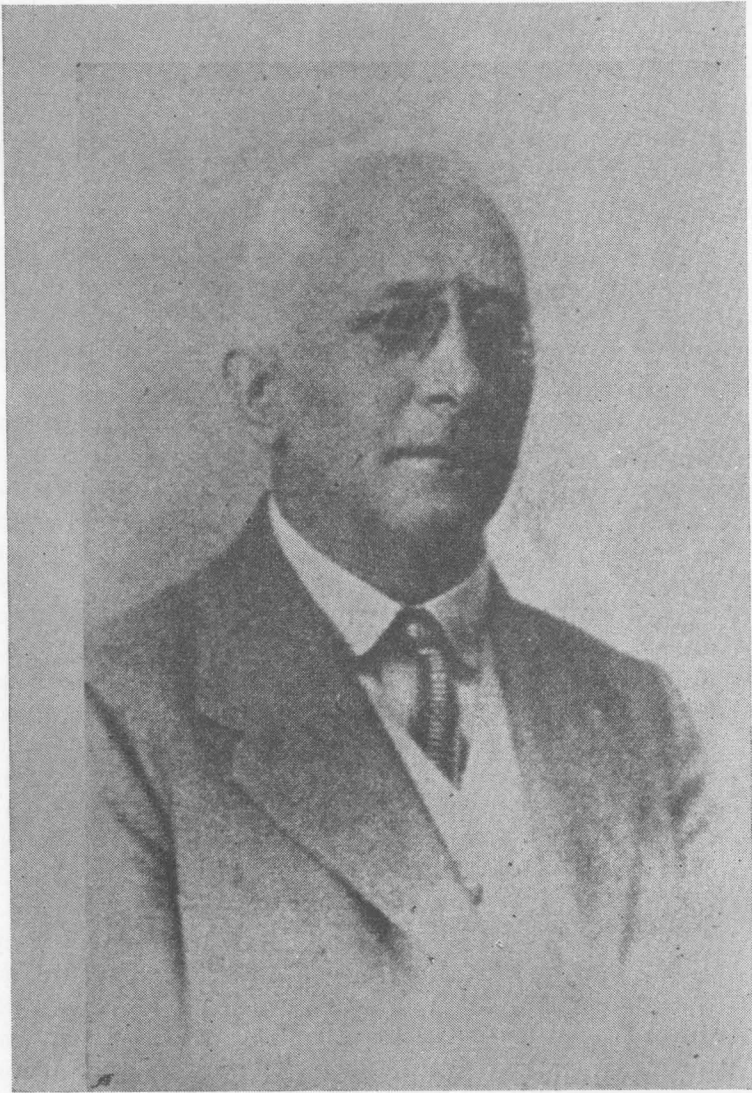
Він теж — один з небагатьох провідників нашої кооперації — ясно висловлював свої погляди на її недоліки.

Різниця поглядів на значення державної допомоги кооперації його турбувала і доводила до непорозумінь з провідними представниками тодішньої української політики в Галичині. Кооперація спиралася в часі перед першою світовою війною — завдяки зростаючому впливові українців у Відні — до деякої міри не на власних силах, а на допомозі центральної державної влади. В тому не добачали чогонебудь шкідливого, а навпаки бачили користі для розвитку кооперації. Паньківський ставився негативно до державної і взагалі чужої помочі кооперативам, бо для нього правилом було, що „далеко менше цінимо речі легко набуті від набутих трудом і усильністю”, а „кооперація, приймаючи державну поміч, тратить власну самодіяльність, стає забавкою політики. Це все разом спричинює ослаблення почуття відповідальности, яке становить силу кооперації.” (К. П. — „Значення приватної і державної ініціятиви в кооперації” — „Економіст” 1908 р.).

Маючи на увазі односторонність роботи кредитових кооператив, підкреслював, що ці спілки мають бути виявом не тільки матеріальної, але передовсім моральної солідарности членів. Вони мають будити приспані суспільні сили і не обмежуватися організацією лише одної кредитової ділянки, а членство в спілці зводити до бажання дістати позичку для себе.

„Наші спілки повинні бути гуртом людей чесних, ретельних, свідомих сили своєї у взаємному гуртуванні, а не збором тих, що хвилево заспокоюють свої кредитові потреби”. Через те, що між членами і їх кредитовими спілками панують часто нездорові відносини, „не можна й дивуватися, що управи спілок мусять забезпечуватися всякими можливими способами супроти таких членів”. (К. П. — „Під розвагу членів і управ наших союзних спілок” — „Економіст” 1904 р.).

Він постійно настоював, щоб кооперацію вважали за щось більше, ніж за самий засіб досягнення господарської користі. „Для правдивого прихильника кооперації є вона чимсь більше”... не є вона „системою економічної організації, яка сама собі вистарчає на теперішню і будучу хвилю — але є засадничою підставою будучого суспіль-

Остання світлина Костя Паньківського з 1913 р.

ного розвою, так, як зерно містить у собі цілу рослину.” За ціль свою має кооперація „усунути визиск у всякій формі — в споживанні, продукції і кредиті; має вона заступити боротьбу між споживачем і продуцентом, між боржником і кредитором, між робітником і роботодавцем. Кооперація є союзом людей для збірної самопомоги. Щоб у ньому кожний міг зберегти право на овочі власної праці, кооперація організує теж продукцію за потребами, а не задля зиску. В добровільному об’єднанні не позбавляє одиниці приватної ініціативи.”

Оце в короткому і виразному з’ясуванні Паньківського — програма кооперації, яка вповні вистарчає, щоб вона могла мати зовсім відрубний характер супроти кожної іншої системи суспільної реформи, як колективізм, державний соціалізм та ін.

Якщо ж кооперація має бути тільки засобом, то найважливіше, що вона має бути „засобом творення людей доброї волі.” А кожна суспільна система, кожна реформа „тоді лише дає добрий вислід, як потрапить витворити нових людей”. В такому розумінні вважає Паньківський кооперацію засобом, „але рівночасно самотнім”, щоб можна було досягнути її величю ціль. (К. П. — „Чи кооперація є ціллю, чи средством” — „Економіст” 1907 р.).

В іншому місці — розглядаючи „суспільне значення кооперації” — ставить він вимогу: „Щоби можна назватися в цілім того слова значенню чоловіком, треба, щоб наша гадка виходила і вийти могла поза тісні рами нашої професії, бо правдивим чоловіком можна назвати лише того, кому не чуже почування збірного громадянства, хто чуває себе цеголкою в суспільному будинкові, хто чуває себе краплиною в суспільному океані. Ця цеголка повинна розвиватися крім цього в вічно движимім суспільнім будинку, ця людська краплина в суспільнім потоці повинна теж розуміти, що вона є частиною подвижної наперед сили, що вона, складаючи на престолі спільного добра цю свою частину сили, причинюється до спрямування цього суспільного потоку до берегів кращої будучини, яка й лежить у її власному інтересі. Одним словом — людська одиниця заслуговує щойно тоді на назву правдивої людини, коли має свідомість, що суспільне добро то

її власне добро і коли це пересвідчення підтримує в цілому житті й ділами.” (К. П. — „Суспільне значення кооперації”, „Економіст” 1906 р.).

Кооперативні спілки виробляють найкраще таку свідомість і такий досконалий тип людини, бо вони „велика школа життя”. „Вони вчать нас шанувати власний дорібок, бо навічно вказують, як із малих вкладок постають великі інституції, вони витворюють практичних людей, що цінять кожний гріш свого прибутку. В результаті спільної праці витворюють почуття солідарности та нівелюють до певного ступня різницю суспільних станів своїх членів. Спільність інтересів дає поле до розвитку гуманітарних почувань. Спілки поліпшують загальну гігієну, бо мають здорові, чисті, вільні від шкідливих домішок поживні продукти. Поширюють освіту, уділяючи допомоги з зисків школам, бурсам, курсам, відчитам, публичним бібліотекам, народним домам, читальням то що, винагороджують краще своїх робітників... є добрим приміром для приватних підприємств.”

Отже Паньківський, як Райфайзен, християнські соціялісти й інші передові кооперативні ідеологи, клав постійно великий натиск на те, щоб кооперативні спілки були осередками морального виховання людей, щоб творилися вони не лише з калькуляції господарських користей, а з глибоких громадських почувань. Бо в „кооперативних об'єднаннях не капітал, але людина з інтелігенцією, характером і вірою в будучність є... творчою силою. Кооператизм то духова сила, що здобуває й великий промисл, нічого однак не затрачує через це зі себе, бо стоїть понад економічними силами, а прямує до організації цілого суспільства.” (К. П. — „Дві дороги до зміни обставин працюючих верств” — „Економіст” 1907 р.).

В кооперації Паньківський бачить найкраще забороло економічно слабих тому, що в її принципах повніше, ніж у інших системах суспільного господарства, збережені духово-моральні елементи господарського діяння. Бо ідея кооперації спирає економічну організацію на суспільних інстинктах людей шляхом їх морально-виховної еволюції, яка підносить їх понад егоїзм. (К. П. — „Ко-

операція, її ідея, задача і значення” — Альманах Т-ва „Січ” Львів 1908 р.).

Цікаво теж вияснює Паньківський у своїх писаннях проблему кооперації, як реальний чинник правдивої демократизації нашого громадянства.

В кооперації повинна мати передусім свій щирий вплив пошана на до праці, а вона є головною підставою і постулятом демократизму. В кооперації здійснюється як найширша солідарність класів, які зустрічаються тут на ґрунті спільности інтересів. Таким ґрунтом є передусім спільність інтересів споживачів, а далі й ощадників і в великій мірі хліборобів-продуцентів. Вузьке розуміння кооперації, що часто на перше місце висуває її побічні користі, треба замінити „глибшим поглядом” та зрозуміти її значення як самоорганізації найширших мас народу. „Багато в нас про демократію говориться, але для неї мало робиться.” (К. П. — „Що робити нашим торговцям, щоб стали народними” — „Економіст” 1907 р.).

Ніякий правodawчий акт становища нашого не змінить, не зробить нас сильною суспільністю, що вмітиме сама собою володіти і для себе право становити. Довершити цього можемо лише ми самі — саме суспільство...” Кооперативні спілки зв’яжуть нас реальним інтересом і спільною працею та введуть наше громадянство в сферу справді демократичної культури. Народини правдивої демократії наступлять тоді, коли старе суспільство одиниць, що ходили зосібна, або й разом до певної витичної цілі, зачне організуватися в солідарну громаду не лише про свято, але й про будень. Тоді, замість дефетизму й нарікань чи демагогічних погроз, зійде на землю „ціла сума заведених надій, нездійснених змагань... в виді читалень, бібліотек, народних домів та різних спілок різного роду.” А коли до них приєднаються і в них перевиховуються як найширші маси народу, то це буде найкраща підготовка й запорука досягнення ліпшої будуччини й найвищої цілі.

Паньківський кооператор-оптиміст. Ентузіяст і мрійник, він не лякався й віри утопістів, які сподівалися, що „при помочі добровільних спілок можна б цілком відмінити як людей, так і світ.” В кооператизмі сподівався він

знайти систему, „яка у добровільному співдіянні бачить не лише засіб для переведення певних поліпшень, але й цілу програму реформи суспільного ладу.” (К. П. — „Кооператизм” — „Економіст” 1908 р.).

Поняття, чи пак доктрину тієї школи, намагається Паньківський пояснити спільними, подібними, головними ознаками — принципами усіх видів кооперативних спілок, збираючи їх у такі п'ять програмових точок:

I. Всі кооперативні спілки мають на цілі економічне усамотійнення певних господарських груп, щоб вони могли обійтися без спекулянта-посередника.

II. Всі ці спілки прямують до заміни ривалізації — солідарністю, заміни індивідуалістичної засади — „кожний для себе” засадою — „кожний для всіх”. Поміж одиницями нема вже конкуренції, бо вони з'єдналися для заспокоєння своїх потреб. Вони єднаються й далі, роблять сильніші й ширші організації.

III. Всі ці спілки намагаються утворити колективну власність у вигляді спільних установ загального користування і спільного маєтку спілки. Вони уможливають у вигляді малих паїв також індивідуальну власність.

IV. Всі ці спілки намагаються відібрати від капіталу його панівне становище в продукції. Тим самим вони позбавляють його тих прибутків, які дотепер побирає в вигляді зиску й дивіденду. Значна частина спілок призначає зиски тільки на резервовий фонд. Інші розділяють їх між членів відповідно до закупів, які зробив споживач, або праці, яку виконав робітник. Ніколи розділ зиску не відбувається на підставі паїв, себто капіталу. На паї нараховується лише малий процент, так само, як і на позички. Деколи паї цілком не опроцентовуються. Порівнявши цю систему з акційними спілками, де капітал загортає всі зиски, зрозуміємо, що кооперація витворює справжню революцію, бо спихає капітал до того рівня, на якому тепер стоїть праця.

V. Вкінці всі кооперативні спілки мають велике виховне значення, бо, не нарушуючи цілком індивідуальності і підприємливості своїх членів, змушують їх до розвитку енергії задля помочі іншим, а через це й собі самим. Вони вказують їм властиву ціль господарства не

в надії на зиски, але в заспокоєнні потреб, ушляхотнюють економічні взаємини, виключаючи рекляму, обман, фальшування, антагонізм між продавцями і покупцями, кредитові — між боржниками і кредиторами, продукційні — між працедавцями і робітниками.

І хоч Паньківський і сумнівається „чи кооперація здійснить ці всі надії”, проте він сподівається, що коли б „програма ця і не далася в цілості перевести, то не принесе вона ніякої шкоди для суспільства, бо не накидає йому якоїсь одної, наперед створеної і для всіх однакової форми. Великою її прикметою є власне те, що спирається вона на добровільному прийнятті її засад...”

Після довгої гуманітарної і кооперативної практики К. Паньківський бачив, що замало самої доброї волі і замало тільки апелювати до громадської совісти і патріотизму, коли йдеться про порядок у громадському майні та господарстві. Тому, як людина практична, він розумів, що в щоденній кооперативній праці конче треба держатися випробованих громадських правил. А що з усіх видів кооператив найдосконаліші такі правила виробила споживча кооперація в виді т. зв. „рочдельських принципів”, тож він разом із своїми молодими прихильниками стає у нас їх гарячим пропагатором і навіть прихильником першенства споживчої кооперації. Споживча кооперація це — на його думку — найкращий засіб придбання громадських фондів, потрібних для дальшої, ширшої розбудови кооперативно-господарського життя, найважніший, передумовний щабель для дальших успіхів кооперативного руху й загальних суспільно-національних змагань.

**

Кость Паньківський, ідеаліст у практичній громадській роботі, ясно зауважував хиби української національної вдачі — хвилих захоплень, нереальних вибухів солом'яних вогнів, — і це його дуже турбувало. Тривожився він особливо щодо молодого покоління, щоб воно у своїх ідейних поривах не стало жертвою на чужих костирях. Він намагався спрямовувати запал молодих до реальної підготовки визволення народу. В своїх останніх писаннях раз-у-раз виявляв передчуття великої хвилі. До-

Закладники міста Львова в Києві, у вересні 1915 р.
Сидять з ліва до права: перший Іван Матієв, останній з палицею в руках проф. Іван Левинський. — Стоять з ліва до права: 1. Кость Паньківський, 2. Володимир Бачинський, 4. д-р Михайло Коцюба, 7. Роман Сосновський, 14. д-р Степан Федак, 15. проф. Іларіон Свенціцький. — Інші закладники — це львівські поляки.

раджував старшим громадським провідникам добирати зміну в проводі центральних громадських установ.

Смерть наймолодшої між дітьми, улюбленої донечки Марусі (1907 р.) була для нього великим ударом. Здоров'я ніколи не було в нього надто багато, та з цього часу, пригнічений втратою, почав щораз частіше знемагати.

Весною 1914 р. вирішив, що пора йому відійти та звільнити місце в проводі кооперативних установ для молодших, ним підхованих співробітників. З щирою одвертістю щодо своєї особи, з далекозорими думками та журбою про добро громадських установ, що ними він керував, прохав про звільнення. Та Надзирні Ради обох кооперативних централей його резигнації не прийняли. На їх однодушне прохання Паньківський залишився на своїх постах і надалі, та вже не надовго.

ПАНЬКІВСЬКИЙ — ЦАРСЬКИЙ В'ЯЗЕНЬ. СМЕРТЬ І ПОХОРОН У КИЄВІ

В серпні 1914 р. вибухла війна, а у вересні московські війська зайняли Галичину. Паньківський свідомо залишився на місці й не виїхав на захід, здержуючи й інших керівників центральних господарських і культурних, неполітичних установ від виїзду. На його думку, обов'язком провідних керівників було лишитися на місці, не тікати від небезпеки та берегти, що лише можна, з громадський надбань. Чимало добра зробив він у часі російської окупації для тих, що zostалися без засобів до життя, допомагаючи, коли не грішми, то хоч порадою чи добрим словом. („Українські товариства у Львові вчасі російської інвазії” — „Вістник Союзу Визволення України” ч. 35/36 — Відень 1915 р.).

Навідувалися до нього у Львові наддніпрянські українці, що опинилися як військові, з завойовницькою армією. Через них нав'язав пірвані воєнними подіями зв'язки з Києвом. Інформувався про настрої і події на Наддніпрянщині, інформував про події і настрої в окупованій Галичині.

Незабаром почали відвідувати його представники нової адміністрації, наслані москвофілами. Він не ховався перед ними й без страху висловлював свої думки про потреби завойованого краю.

Він теж перший подав вістку в Київ про галицьку руїну для дальшого використання. Сергій Єфремов, що на його руки передано цю вістку, писав, що вона стане колись „одним з найкращих джерел про велику галицьку руїну. Його ляконічні, але виразні, влучні характеристики людей і подій, його крилаті слівця увійдуть певне в загальний вжиток, коли можна буде ті листи опублікувати. І разом, не зважаючи на весь біль і образу, ті листи можна вважати за зразок об'єктивності і розміркованості. Не дурно ж один визначний російський учений, коли йому прочитано було опис галицьких подій Паньківського — крикнув у захваті: „та цеж літописець, справжній літописець!“ І справді у Паньківського був живий літопис галицького життя за останніх 30-40 років і дуже шкода велика, що він не зібрався списати свої багатющі спомини.” (С. Єфремов — „Східна Галичина на початку великої європейської війни 1914 р.” — „Наше Минуте” Київ 1918 р.).

Писав Паньківський з болем братам у Києві: „Освободили нас — то правда! освободили з імени, з мови, з чести, з майна, з усього!” Подавав докладні відомості про: 1. Головну Українську Раду, 2. Українських Січових Стрільців, 3. Українську пресу в Галичині, 4. Українські Товариства, 5. Греко-кат. Церкву, 6. Митрополита Шептицького, 7. Українське селянство в Галичині, 8. Москвофілів, 9. Поляків, 10. Прихід москалів, 11. Чого галицькі українці сподіваються, 12. Чого галицькі українці бояться.

Згадуючи про „сивоволосого юнака”, писав С. Єфремов, що „хоч і багато пережив він, дивлячись на те, як руйнувалося все те, до чого доложив він чимало праці рук, хоч мучилося хворе серце, голова лишилася такою ж тверезою і ясною, як і завжди, за звичайних обставин.” Він „тверезо вмів оцінювати події і наперекір усьому лихові, якого зазнав, — ніколи не втрачав надії на краще.”

Вістку про галицьку руїну подав Паньківський м. і. для того, щоб наддніпрянські діячі могли використати її для агітації проти божевільної політики московського уряду, що заходився русифікувати Галичину й позбавити її усіх надбань довоєнної доби. Праця Паньківського, спершу переписувана на машині, а потім літографована, як нелегальне видання, розійшлося в великому числі по українських і неукраїнських руках. Виготовлено її в Києві, але для замаскування подано місце видання Петербург. З Києва до Петербурга і Москви завіз і поширив її там С. Єфремов.

Незабаром довідався про записку московський агент, який подав своїй владі про неї рапорт, де писав: „Известный мазепинский украинский патриот Кость Паньковский, проживающий по улице Чарнецкого Но. 26, написал письмо известного содержания, иллюстрирующее отношение галицких украинцев к России и войне, но не в Петроград, а в Киев, в „Союз“. Содержание того письма, а затем и других писем, переданных частными лицами из Львова в Киев, было сообщено Киевским Союзом своим отделениям в Петрограде, Москве и проч.” (Акад. С. Єфремов — „До історії „галицької руїни” 1914-1915 рр. (В жандармському освітленні) — „Україна” журнал циклу історичних наук ВУАН — Київ 1924 р.).

Тричі тягали москалі Паньківського зимою 1914/15 на допити і садовили в тюрму, а при відступі з Галичини в червні 1915 р. вивезли його wraz з іншими діячами (професори техніки Іван Левинський і Володимир Бачинський, шкільні інспектори Іван Матієв і др Михайло Коцюба, директор Національного Музею проф. Іларіон Свенціцький і ін.), як закладника міста Львова, на схід. Зазнавши різних етапів, закладники опинилися в Києві, і тут заходами та за „порукою” київських громадян їх звільнено з тюрми.

Київська громада щиро заопікувалася українськими закладниками зі Львова та інших галицьких міст. Передові громадяни примістили їх у себе. Паньківський з шурином д-ром Степаном Федаком і приятелем з молодих років — суддею з Золочева — Атанасом Скобельським оселилися в гостинній хаті Матушевських при вулиці Ве-

ликій Підвальній. Адвокат Федір Матушевський — в 1919 році посол Української Народної Республіки в Греції — і його дружина — лікар — були їм теж і поручителями. Як дещо полекшав поліційний догляд, закладники почали бувати в „Українському Клубі”, приймати участь в праці київських установ, тих, яких діяльність тоді ще не була припинена.

„Перебування значного гурту українських закладників серед київської громади не залишилося без добродійного впливу на нас. Присутність досвідчених діячів і організаторів, як багато з наших закладників, давала свої добрі наслідки. Скріплялися перш за все взаємини, котрі зміцнювалися почуттям особистої дружби; ми щиро любили наших невільних гостей, і вони платили нам тим же. Такі люди, як пок. Кость Паньківський або о. Михайло Цегельський та др Степан Федак, належали до особливо поважаних і люблених всіми. Вони брали живу участь в нашому житті, ходили на наші збори, помагали нам своєю порадою й досвідом. Небіжчик Іван Левинський був ініціатором заложення у нас технічного товариства „Праця”. Він і Паньківський багато помагали нашій молодій кооперації...” (Дмитро Дорошенко — „Спомини про недавнє-минуле” — Львів 1924 р.).

„Всі з великою любов'ю ставилися до сивоволосого, але живого й бадьорого і енергійного дідуся, який на погляд здавався міцним на тілі, як був незвичайно міцним і незломним на душі.” (С. Сфремов — „De mortuis”).

І ніхто не сподівався, бачачи його на похороні Олександра Русова 3. листопада, що за кілька днів Кияни відпровадять і його на Байкове кладовище і покладуть оподалік Русова. Помер на серце, після короткої недуги запалення легенів, в дні 16. листопада 1915 р. Оповідуючи про похорон його, каже Дмитро Дорошенко, що бачив на своїм віку кілька величних похоронів з участю багатьох тисяч людей (наприклад Миколи Лисенка), але такого щирого, сердечного жалю і смутку за небіжчиком не довелося бачити ніколи: „На велике наше горе несподівано помер Кость Паньківський. Його похорон обернувся в свого рода українську маніфестацію, і я мушу сказати, що ніколи в своїм житті не бачив, щоб десь так щиро

й ревно оплакували якогось небіжчика; тут за Паньківським плакали мов малі діти — дорослі, серйозні й суворі люди; сльози так і котились у всіх. Не було біля дорогого небіжчика ближчих людей і його рідні, але сміливо можно сказати, що якби його ховали в рідному Львові, то не було б стільки жалю, стільки щирих сліз од людей зовсім сторонніх, як це було в Києві. В особі Паньківського ми всі бачили мученика за українську ідею, що помер в неволі, далеко від своїх близьких. Одиною потіхою нам було те, що помер він не серед чужих, що знайшлися тисячі, що ревно оплакали його, як можуть тільки діти оплакувати свого батька . . . ” („Спомини”).

Коли в 1917 р. Київ став столицею відновленої вільної Української Держави серед керівних діячів українського державного життя виринула думка влаштувати над Дніпром Пантеон, в якому спочили б будителі народного відродження. У числі тих, що спочити малиб в тому Пантеоні, був намічений і Кость Паньківський.

Та війна і національна катастрофа не дали змоги здійснити тих планів.

В 1929 р. прийшла до Львова вістка, що частину Байкового кладовища, на якій лежав Паньківський, мають приділити на будову автошляху. Заходом дружини, після довгих клопотань у Варшаві й Києві, тлінні останки перевезено в лютому 1930 р. до Львова. Тут спочив Паньківський у ряді родинних могил на Личаківському кладовищі біля донечки Марусі й інших.

ПІСЛЯСЛОВО

В половині тридцятих років цього століття українське громадянство в Західній Україні відзнагувало тридцятиліття організованого кооперативного руху в Галичині.

В „Товаристві Українських Кооператорів” у Львові виринула тоді думка видати серію монографій про заслужених громадян на полі нашої т. зв. „Органічної праці” — зокрема про піонерів українського кооперативного руху: проф. Михайла Туган-Барановського, Григорія Галагана, братів Семиренків, Володимира Навроцького, Миколу Левитського, Василя Нагірного, Василя Доманицького, Євгена Олесницького, Івана Петрушевича і інших, та між ними і про Костя Паньківського.

Я взяв на себе обов'язок написати декілька таких монографій і між ними вибрав собі теж постать К. Паньківського, якого знав з моїх гімназійних часів, товаришуючи з двома його синами. Праця і думки Паньківського захоплювали мене вже й тоді.

Написав я цю монографію на підставі його записок і листування, що зберігалися в архівах НТШ і Центробанку (колишнього Краєвого Союзу Кредитового) у Львові, на підставі спогадів про нього його співробітників — зокрема Андрія Жука, на підставі згадок наших діячів в їх мемуарах і пресі та на підставі статей самого Паньківського в кооперативних і некооперативних виданнях.

„Товариство Українських Кооператорів” дало цю монографію до друку літом 1939 р. Війна і советська окупація не тільки не дали можливості їй появилися, але й спричинили втрату машинопису.

Аж в 1947 р. на еміграції в Німеччині якась добра душа без подання свого імені надіслала мені враз з іншими моїми матеріалами, приготовленими свого часу до друку, теж і копію моєї монографії про К. Паньківського.

І сьогодні — коли не знаємо, що станеться з могилами дорогих нам покійних діячів наших — даємо нашому громадянству цю скромну працю про одного з неголосних героїв громадської праці, великого всеукраїнця, приятеля і добродія молоді.

На цьому місці вважаю теж своїм милим обов'язком подякувати ВШ. нп. проф. Володимирові Дорошенкові і Івану Кабазкову за перегляд машинопису та за їх ласкаві завваги, а ВШ. нп. Дем'янові Горняткевичеві і В. Дорошенкові за світлини та дозвіл їх помістити.

Липень 1954 року.

І. В.

